

MARSHALL PLANI TÜRKİYE TARIMININ GELİŞMESİNDE NASIL ROL OYNAMIŞTIR?

Süleyman KARAMAN¹
Cemile Feyza YAVUZ²

Özet

Marshall Planı çerçevesinde Türkiye ekonomisi için Batı Avrupa ekonomisinin tamamlayıcısı olması yönünde politika izlenmiştir. Bu çerçevede, sanayileşen Batı Avrupa ülkelerinin ihtiyacı olan gıda maddelerini Türkiye'den karşılamak için ekonomik yardımlar daha çok tarım sektörünü geliştirici yönde kullanılmıştır. Marshall Planı kapsamında 1955 yılına kadar Türkiye tarım sektörüne doğrudan yapılan yardım değeri 76.5 milyon \$'dır. Bu yardımın % 89'u tarımın makineleşmesi için ayrılmıştır. Tarımın makineleşmesinde önemli rol oynayan traktörler, buğday ve pamuk üretiminin yoğun olarak yapıldığı Adana, Aydın, İzmir, Ankara, Konya ve Eskişehir vilâyetlerine dağıtılmıştır. Traktör artışı ile birlikte üretim yapılan tarımsal alan yaklaşık %60 genişlemiş ve böylece pamuk, patates, mercimek, buğday ve pirinçte üretim artışı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Marshall Planı, Yardım, Traktör, İşlenen Alan, Tarımsal Üretim.

---

¹ Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 7058, Antalya, Türkiye.
E-posta: skaraman@akdeniz.edu.tr

² Akdeniz Üniversitesi, Finike Meslek Yüksekokulu, Antalya, Türkiye.
E-posta: cfyavuz@akdeniz.edu.tr

How Did The Marshall Plan Play A Role in The Development of Agriculture in Turkey?

Abstract

The policies followed within the framework of the Marshall Plan aimed to make the Turkish economy the complement of the West European economy. In this context, economic aid packages were made available to improve the agricultural sector so that Turkey would meet the food needs of the industrializing West European countries. The amount of the direct aid granted to the agricultural sector under the Marshall Plan until 1955 was \$76.5 million. 89% of this amount was allocated to the mechanization of agriculture. Tractors, which play an important role in the mechanization of agriculture, were distributed to Adana, Aydın, İzmir, Ankara, Konya and Eskişehir where wheat and cotton were cultivated intensively. With the increase in the use of tractors, the cultivation areas expanded by approximately 60%, thereby increasing the production of cotton, potato, lentil, wheat and rice.

Key Words: *Marshall Plan, Aid, Tractor, Cultivated Area, Agricultural Production.*

1.GİRİŞ

II. Dünya Savaşı sonrasında kapitalist sistemin hâkim gücü olan Amerika Birleşik Devletleri ile sosyalist sistemin öncüsü Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasındaki ideolojik farklılık, soğuk savaşın temellerini oluşturmaktaydı. Soğuk savaş ile silahlı sömürge savaşlarının yerini silahsız uluslararası ekonomik ve stratejik mücadele almıştır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncelikli olarak Avrupa ülkelerini, ilerleyen süreçte ise eski sömürge ülkeleri ile az gelişmiş ülkeleri kalkındırmak ve kapitalist sistemin devamlılığını sağlamak için Marshall Planı'nı uygulamaya geçirmiştir. Marshall Planı ile bu ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik koşullarını iyileştirecek yardımlar yapılmıştır (Todd, 1952:43).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) uyguladığı yayılma planları Türkiye'ye yönelik tehdit unsuru oluşturuyordu. Nitekim SSCB, 1945 yılında Türkiye'ye verdiği notayla boğazlarda askeri üs ve Doğu Anadolu Bölgesi'nden de toprak talep etmiştir. Bu durum karşısında Türkiye, SSCB'ne karşı savunmasında destek olabilecek tek güç olan ABD'nden yardım istemiştir. Bu dönemde ülkemiz Truman Doktrini-Marshall Planı çerçevesinde, ABD'nden ekonomik ve askeri yardımlar almıştır (Satterthwaite, 1972:77). Marshall Planı Türkiye Koordinatörlüğü tarafından yapılan araştırmalar ile ekonomiyi geliştirmek için sanayi sektörü yerine tarım sektörüne öncelik verilmesi gerektiği belirlenmiştir. Türkiye

tarım politikasının, pazara dayalı tarım ürünleri ihracatçısı olması düşüncesi hükümete önerilmiştir. Bu politikayı gerçekleştirmek için tarımsal üretimde makineleşmenin sağlanması gerekliliği vurgulanmıştır. Marshall Planı yardımlarının büyük çoğunluğu tarım sektörünün ihtiyacı olan tarımsal alet, ekipman ve makinelerin alımında kullanılarak tarımsal üretimin artırılması hedeflenmiştir. Böylece Avrupa ülkelerinin gıda ihtiyaçlarının Türkiye'den karşılanması planlanmıştır.

Çalışmada, Marshall Planı yardımlarının Türkiye tarım sektörünün gelişmesi üzerine etkileri araştırılmaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye'ye Marshall Planı ile verilen tarımsal makine, alet ve ekipmanların ve diğer girdilerin miktar ve parasal değerleri incelenmektedir. Ayrıca, Marshall Planı yardımlarının tarla bitkileri üretim miktarı ve ekiliş alanları üzerinde oluşturduğu değişim ortaya konulmaktadır. Diğer yönden, Marshall Planı yardımıyla verilen traktörlerin vilâyetlere göre dağılımı, sıra korelasyonu ve mekân endeksi ile analiz edilmektedir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın materyalini, Marshall Planı ile ilgi raporlar ve Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilen ikincil veriler oluşturmaktadır. Marshall Planı'nın tarım sektörü üzerine etkilerini değerlendirmek amacıyla, belirli bir yılın sabit temel yıl kabul edildiği sabit temel dönemli endeks kullanılmaktadır. Söz konusu endeks, belirli bir yıla ait tarımsal göstergelerin (üretim miktarı, üretim alanı veya üretim değeri), sabit temel yıldaki verilere bölünerek 100 ile çarpılması sonucu elde edilir. Sabit temel dönemli endeks, $(I_{t/0})$; $I_{t/0} = (X_t / X_0) * 100$ formülü ile hesaplanır.

Marshall Planı kapsamında Türkiye'ye verilen traktörlerin 1948 ve 1951 yıllarındaki mekânsal dağılımı, sıra (spearman) korelasyonu katsayısı ile değerlendirilmektedir. Sıra korelasyonu'nu hesaplamak için Marshall Planı'nın Türkiye'de uygulanma yılı olan 1948 ve son bulduğu 1951 yılı için bazı vilâyetler traktör sayısına göre sıralanılır. Daha sonra ise vilâyetlerin traktör sayısı yönünden sıra farklılık derecesi, Sıra (spearman) korelasyon

katsayısı (r_s); $r_s = 1 - \frac{6 \sum (D_i)^2}{n(n^2 - 1)}$ formülü ile hesaplanmaktadır (Spearman, 1904:87).

Marshall Planı ile Türkiye'ye verilen traktörlerin, bazı vilâyetlere dağıtımını sonucunda oluşan traktör sayısı değişiminin mekâna göre daha anlaşılır ve basit olarak ifade etmek için Mekân Endeksi kullanılmıştır. Mekân Endeksi elde edilirken, ilk olarak, traktör dağıtımını yapılan 22 vilâyetin traktör sayısı esas alınarak 1948 ve 1951 yılları için aritmetik

ortalama hesaplanmakta ve her bir vilâyetteki traktör sayısı aritmetik ortalamaya oranlanarak 100 ile çarpılmaktadır. X_i her bir vilâyetteki traktör sayısını, $\bar{X}$ ise traktör sayısının aritmetik ortalamasını ifade etmektedir. Buna göre i vilâyetine ait mekân endeksi (I_m); $I_m = (X_i / \bar{X}) * 100$ şeklinde hesaplanmaktadır (Köksal, 1985:508). Mekân Endeksi'ndeki herhangi bir değer i vilâyetine ait traktör sayısının ortalamaya göre durumunu yansıtmaktadır.

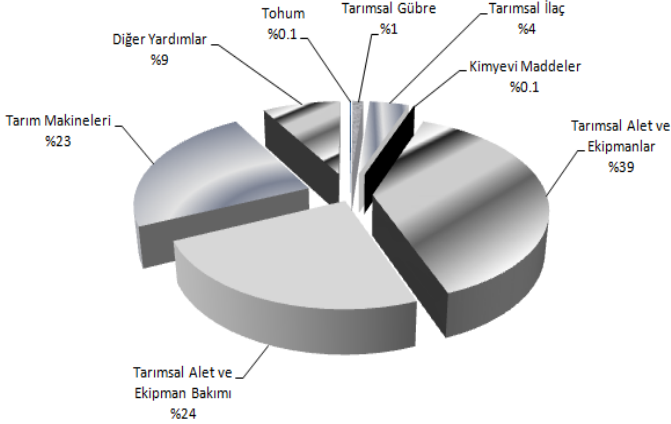
3. MARSHALL PLANI İLE TÜRKİYE'YE VERİLEN TARIMSAL YARDIMLAR

Amerika Birleşik Devletleri Ekonomik İşbirliği İdaresi Türkiye temsilcisi Roussell H. Dorr ile dönemin Türk yetkilileri yapılan toplumsal araştırmalardan elde ettikleri bilgiler doğrultusunda, Marshall Planı yardımlarının sektörlere göre dağıtımında önceliğin tarım sektörüne verilmesi konusunda görüş birliği içerisindeydi. Bu düşüncenin oluşmasındaki en önemli etken, nüfusun %80'inin tarım sektöründe yer alması ve çiftçilerin tarımsal üretim faaliyetinde kullandıkları üretim yöntemleri ile mevcut teknolojilerinin oldukça eski olmasıdır. Nitekim o dönemdeki tarımda, modern üretim yöntemleri kullanılmamakta olup sulamaya ilişkin bilgi ve teknoloji düzeyi oldukça yetersiz bulunmaktaydı. Bu nedenle, Marshall Planı kapsamında verilecek yardımlarla tarımsal üretimde makineleşmenin desteklenmesi, modern teknik bilgi ve girdi kullanımının yaygınlaştırılması ve tarımsal faaliyette bulunan üreticilere uygun koşullar içeren kredilerin sağlanması planlanmıştır (Machado, 2007:88).

Marshall Planı kapsamında 1948-1952 yılları arasında, Türkiye'ye 352.3 milyon \$ yardım yapılmıştır. Bu yardımın 194.9 milyon \$'ı hibe olarak, 140 milyon \$'ı ise kredi olarak verilmiştir. Bu plan, 1952 yılı itibarıyla resmi olarak son bulmuştur. Ancak, Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye olan ekonomik yardıma devam etmiş ve farklı başlıklar altında 1952-1955 yılları arasında 218.7 milyon \$ yardım yapmıştır. Bu dönemde yapılan yardımın 121.1 milyon \$'ı hibe olarak verilmiştir. Geriye kalan diğer yardımlar da askeri amaçlı olmuştur. Türkiye, 1948-1955 yılları arasında toplam 571 milyon \$ yardım almıştır. Bu dönemden sonraki yardımlar Karşılıklı Yardım ve İşbirliği Teşkilatı ve Dış İlişkiler Yönetimi aracılığıyla sağlanmıştır (H.V.M.A.İ.İ.T., 1955:6).

Marshall Planı çerçevesinde 1955 yılına kadar Türkiye'nin tarım sektörüne doğrudan yapılan yardım değeri 76.5 milyon \$'dır (Tören, 2006:139). Bu yardım değerinin %39'u verilen tarımsal alet ve ekipmanlar

için ayrılırken %23'ü tarım makinelerine ve %24'ü de bu alet, makine ve ekipmanların bakımı için kullanılmıştır. Bu durum, Türkiye'nin tarımsal alet, makine ve ekipmanlarına ilişkin yedek parça ihtiyaçlarının karşılanması konusunda zorunlu olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne bağımlı olduğunu göstermektedir (Şekil 1).

Şekil 1.

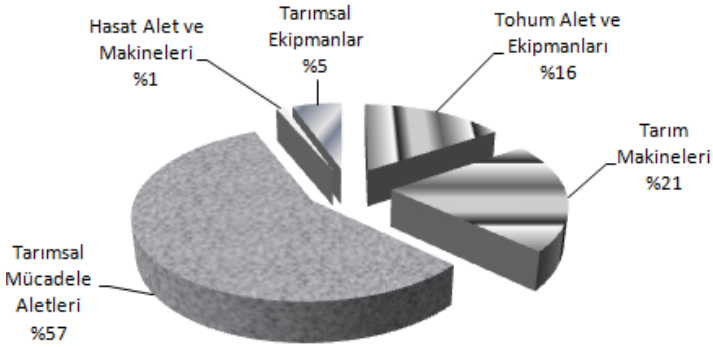
Marshall Planı ile Türkiye'ye yapılan direkt tarımsal yardım değerleri (1955)

4. MARSHALL PLANI'NIN TÜRKİYE TARIMSAL MEKANİZASYON DÜZEYİ ÜZERİNE ETKİLERİ

II. Dünya Savaşı, tarım sektörünün gelişmesini olumsuz etkilemiştir. Savaş süresince seferberlik ilan edilmiş ve tarım sektöründe istihdam edilen erkek işgücü askere alınmıştır. Ayrıca, tarımsal faaliyetlerde kullanılan öküzlere ve diğer hayvanlara da el konulmuştur. Bu uygulamalar, işgücünde ortaya çıkan darlığında etkisiyle tarımsal üretimin azalmasına neden olmuştur. Bu dönemden itibaren hükümetler, tarımsal üretimi artırmaya yönelik politikalar izlemiştir. Bu politikalardan en önemlisi, tarım sektörününün teknolojik imkanlarının artırılmasına yönelik çabalardır.

Hükümet, teknolojik imkânlar açısından geride kalan tarım işletmelerini mekanizasyon yönünden donatmak, makine sağlamak ve tamir-bakım işleri gibi konularda hizmet vermek üzere 1944 yılında Türkiye Zirai Donatım Kurumu kurmuştur (Dinler, 2000:207). Bu kurum, Marshall Planı çerçevesinde gelen tarımsal makine, alet ve ekipmanların ithalatında ve satışında önemli rol oynamıştır. Ayrıca, özel sektöre de sınırlı sayıda olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'nden ve Avrupa ülkelerinden tarımsal makine, alet ve ekipman ithalatı yapma izni verilmiştir.

Marshall Planı doğrultusunda Amerika Birleşik Devletleri'nden talep edilen tarımsal makine, alet ve ekipmanların ilk partisi 1949 yılında gelmiştir. Bu tarihten 1956 yılı sonuna kadar ülkemize gelen tarımsal makine, alet ve ekipman miktarı ise 73036 adet olarak gerçekleşmiştir (H.V.M.A.İ.İ.T., 1956:30). Türkiye'ye gelen tarımsal alet ve ekipmanlar içerisinde en yüksek payı tarımsal mücadele aletleri (%57) almıştır. Bunu sırasıyla tarım makineleri (%21), tohum alet ve ekipmanları (%16), tarımsal ekipmanlar (%5) ve hasat alet ve makineleri (%1) izlemiştir (Şekil 2).

Şekil 2.

Marshall Planı ile Türkiye'ye verilen tarımsal makine, alet ve ekipman sayıları (31.12.1956)

Türk tarımının mekanizasyon düzeyi 1940'lı yıllarda oldukça düşüktür. Ancak, Marshall Planı'nın 1948 yılında uygulanmasıyla birlikte tarımsal makine, alet ve ekipmanların ithalat finansmanı için hibe ve krediler kullanılmıştır. Traktör sayısı, 1940 yılında 1066 adet iken Marshall Planı'nın başlangıç yılında bu sayı 1750 adettir. Marshall Planı sürecinde de (1948-1952) traktör sayısı 1750 adetten 31415 adede ulaşmıştır. Bu sayı, 1956 yılında kredili satışların sona ermesiyle birlikte 43727 adet olmuştur (TUİK, 1953:2, 2001a:293).

Marshall Planı ile tarımsal makine, alet ve ekipman sayısındaki değişimi değerlendirmek amacıyla sabit temel yılın 1948 olarak kabul edildiği sabit temel dönemli endeks kullanılmıştır. Bu endekse göre; traktör sayısı 1952 yılında 17.95 kat, 1956 yılında ise 24.99 kat artmıştır. Söz konusu yardım planı döneminde (1948-1952) toprak işlemede traktörlerle birlikte kullanılan aletler içerisinde en yüksek artış (9.24 kat) pulluklarda görülmektedir. Traktörden güç olarak çalışan makineler içerisinde ise en yüksek artış (2.48 kat) çayır makinelerinde iken tohum eken makineler

(mibzerler) 2.04 kat, orak makineleri ise 1.35 kat artış göstermiştir. Buğday ve pamuk hasatında kullanılan biçerdöver makineleri 1952 yılında ise 1948 yılına göre 3.24 kat artış göstermiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Tarımsal Makine, Alet ve Ekipman Sayısındaki Gelişmeler (adet/yıl)

Alet ve Makineler	1940	1948	1952	1956
Her türlü pulluklar	432 424	711 258	853 846	1 032 620
Traktöre mahsus pulluklar	1 304	3 329	30 766	45 437
Çapa makineleri, kültivatör vs	2 744	16 770	12 990	18 066
Tohum eken makineler	7 496	14 796	30 203	37 456
Orak makineleri	1 657	16 248	22 033	23 344
Biçerdöver makineleri	57	994	3 222	6 025
Harman makineleri	552	1 391	959	1 375
Çayır makineleri	2 923	1 846	4 583	11 907
Mısır taneleme ve kırma makineleri	2 066	3 457	3 162	4 196
Balya makineleri	105	735	435	626
Tınaz makinesi, triyör ve selektör	2 278	13 829	16 420	25 488
Traktörler	1 066	1 750	31 415	43 727

Kaynak: (TUİK, 1953; 2001a).

Türkiye'ye verilen traktörlerin mekânsal dağıtımı, hükümetin Marshall Planı çerçevesinde öngörülen politikaları gerçekleştirmesi açısından önemli bir etkidir. Bu nedenle, traktörlerin önceden belirlenen sayılara göre vilâyetlere dağıtımı yapılmıştır. Vilâyetlerin sahip olduğu traktör sayısının artmasına ilişkin değişim, tarımsal üretimde makineleşmeyi sağlayıp çiftçilerin refah düzeyine katkı sağlaması açısından önemlidir. Diğer yünden, Marshall Planı sonrasında vilâyetlerdeki traktör sayısında meydana gelen artış oranı hükümet açısından vilâyetlerin önemini de vurgulamaktadır.

Marshall Planı yardımıyla Türkiye'ye verilen traktörlerin belirlenen bazı vilâyetlere göre dağılımı Tablo 2'de verilmektedir. Ele alınan 22 vilâyette traktör sayısı 1948 yılında 1701 adet iken yardımın son bulduğu 1951 yılında 5.6 kat artışla 9434 adete yükselmiştir. Marshall Planı sonrasında mekânlara göre yardımla gelen traktör sayısında ilk sırayı 1550 adet traktör ile Adana vilâyeti alırken bunu sırasıyla Aydın (814 adet), Manisa (627 adet), İzmir (614 adet), Ankara (488 adet) ve Tekirdağ (427 adet) vilâyetleri izlemektedir (H.V.M.A.İ.İ.T., 1951:17). Bu durum, Marshall Planı yardımıyla gelen traktörlerin daha önceki dönemde traktör sayısı yüksek olan vilâyetlere dağıtıldığını göstermektedir. Diğer yünden, bu

vilâyetlerin pamuk ve buğday üretimi açısından da uygun alanlar olduğu söylenebilir.

Marshall Planı sonrasında bu vilâyetlerin traktör sayısındaki oransal değişimleri ise sabit temel dönemli endeks kullanılarak değerlendirilmiştir. Sabit temel dönem endeksinin yüksek olduğu vilâyetlerin, Marshall Planı öncesinde traktör sayısının oldukça düşük vilâyetler olduğu Tablo 2’de görülmektedir. Sabit temel dönem endeksi yüksek olan vilâyetler sırasıyla Kırşehir, Diyarbakır, Urfa, Antalya ve Denizli vilâyetleridir.

Marshall Planı’nın Türkiye’de uygulanmasının başlangıç yılı olan 1948 ve son bulduğu 1951 yıllarında traktör sayısı yönünden her bir vilâyetin sıra farklılık derecesi sıra korelasyonu katsayısı ile değerlendirilmiştir. Traktörlerin mekânsal dağılımında dönemsel farklılık düzeyi için hesaplanan sıra korelasyonu katsayısı 0.71 olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak, vilâyetlerin traktör sayısı esas alınarak yapılan dönemsel sıralamaları arasında aynı yönlü orta düzeyde benzerlik vardır. Diğer bir ifadeyle, Marshall Planı sonrasında vilâyetlerin traktör sayısı açısından sıralamasında değişiklik olduğu görülmektedir (Tablo 2).

Marshall Planı ile Türkiye’ye gelen traktörlerin 22 vilâyet içerisindeki mekânsal dağılımları, mekânsal endeks ile ortaya konulmuştur. Bu endeks yardımıyla belirli mekânlardan elde edilen veriler arasında oluşan nisbi değişimler açıklanabilmektedir. Marshall Planı uygulanma öncesi ve sonrası dönemler için hesaplanan mekân endeksine göre; 1948 yılında vilâyetlerin traktör sayısı dağılımını gösteren mekân endeksi en yüksek Adana vilâyetinde olup bunu Aydın, İçel, İstanbul ve Eskişehir izlemektedir. Marshall Planı ile gelen yardımların son bulduğu 1951 yılında ise traktör sayısı dağılımını gösteren mekânsal endeks en yüksek Adana vilâyetindedir. Bu vilâyeti, mekân endeksi bakımından Aydın, Manisa, İzmir, Ankara, Tekirdağ, Konya ve Eskişehir izlemektedir.

Marshall Planı sonrasında bazı vilâyetlerin traktör sayısı açısından sıralamasındaki değişikliğin en önemli nedeni Amerika Birleşik Devletleri tarafından traktör ve diğer tarımsal makine, alet ve ekipmanların hangi bitkisel üretimde kullanılacağına önceden belirlenmesidir. Amerika Birleşik Devletleri, traktörlerin tütün üretimi yapılan vilâyetlerde kullanılmamasını talep etmiştir. Böylece ilerleyen zaman içerisinde tütün üretiminin yerini pamuk üretimi almıştır. Ayrıca, Türkiye’ye, Marshall Planı’na dahil olan diğer Batı Avrupa ülkelerinin hububat ihtiyacını karşılama zorunluluğu da getirilmiştir (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1948:282). Bu ön koşullar doğrultusunda yardımla gelen 7733 adet traktörün %56.5’i Doğu Akdeniz Bölgesi ve Ege Bölgesi vilâyetlerinde pamuk üretimi veya İç Anadolu Bölgesi’nin kuru tarım arazilerinin buğday üretimi için elverişli hale dönüştürülmesinde kullanılmak üzere verilmiştir. Tarım Bakanlığı, Marshall

Planı ile gelen tarımsal makine, alet ve ekipmanlarının küçük ölçekli tarım işletme üreticilerini desteklemek amacıyla kullanılacağını açıklamasına rağmen bu uygulamadan daha çok büyük ölçekli tarımsal işletme üreticilerinin faydalandığı görülmüştür. Bu üreticiler, bürokrat ya da politikacılara baskı kurarak daha çok traktöre sahip olmayı başarmışlardır.

Tablo 2: Marshall Planı ile Türkiye'ye Gelen Traktörlerin Mekânsal Dağılımı

Vilâyetler	Traktör Sayısı				Sabit Temel Dönemli Endeks	Mekân Endeksi	
	01.01.1948		01.01.1951			1948	1951
	Adet	Sıra	Adet	Sıra			
1.Adana	650	1	2 200	1	338	841	513
2.Aydın	134	2	948	2	707	173	221
3.Manisa	75	6.5	702	3	936	97	164
4.İzmir	75	6.5	689	4	919	97	161
5.Ankara	53	11	541	5	1 021	69	126
6.Tekirdağ	62	8	489	6	789	80	114
7.Konya	54	10	475	7	880	70	111
8.Eskişehir	87	5	471	8	541	113	110
9.Antalya	23	16	418	9	1817	30	97
10.İçel	125	3	340	10	272	162	79
11.Denizli	23	16	305	11	1 326	30	71
12.Hatay	23	16	290	12	1 261	30	68
13.Edirne	42	12.5	255	13	607	54	59
14.Urfa	10	19.5	194	14	1 940	13	45
15.Samsun	56	9	173	15	309	72	40
16.Kırklareli	42	12.5	170	16	405	54	40
17.Bursa	30	14	165	17	550	39	38
18.İstanbul	96	4	158	18	165	124	37
19.Diyarbakır	6	21	123	19	2 050	8	29
20.Amasya	10	19.5	121	20	1 210	13	28
21.Kırşehir	5	22	106	21	2 120	6	25
22.Maraş	20	18	101	22	505	26	24
Toplam	1 701		9 434				
Ortalama	77.32		428.8				
Sıra (Sperman) Korelasyonu	: 0.71 s.d: n-2=20 t_{hes}=4.51 > t_{krit}=1.73						

Kaynak: (H.V.M.A.İ.İ.T., 1951).

5. MARSHALL PLANI'NIN TARIMSAL GELİR VE ÜRETİM ÜZERİNE ETKİLERİ

Türkiye'nin savaş ekonomisi uyguladığı 1940'lı yılların ilk yarısında Gayri Safi Milli Hasıla oldukça düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Marshall Planı'nın başlangıç yılı olan 1948 yılında Gayri Safi Milli Hasıla, 1940 yılına göre 4.3 kat artış göstermiştir. Bu dönemde, savaş ekonomisi en çok tarım sektörünü etkilemiştir. Tarımda istihdam edilen aktif nüfusun askere alınması nedeniyle tarımsal üretim de azalmıştır. Bu durum, tarımsal Gayri Safi Milli Hasıla'nın da azalmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası askeri seferberliğin kaldırılmasıyla birlikte bitkisel üretim artış göstermiştir. Böylece 1948 yılında tarımsal Gayri Safi Milli Hasıla 1940 yılına göre 4.2 kat artmıştır (Tablo 3).

Marshall Planı sonrasında Gayri Safi Milli Hasıla, 1952 yılında %31.2, 1956 yılında ise %57.6 oranında artış göstermiştir. Tarımsal Gayri Safi Milli Hasıla da 1952 yılında %25.7, 1956 yılında %35.6 oranında artmıştır. Traktör sayısındaki artışla birlikte traktör başına düşen tarımsal Gayri Safi Milli Hasıla 1952 yılında $0.7 \cdot 10^6$ TL'ye, 1956 yılında ise $0.5 \cdot 10^6$ TL'ye düşmüştür (TUİK, 2001b:161, 209, 562). Bu dönemdeki tarımsal Gayri Safi Milli Hasıla'daki yükselme, mekanizasyon ve kimyasal girdi kullanımının artışına, sulanan alanların genişlemesine, nadas alanlarındaki azalmaya ve işlenen arazi alanının artmasına bağlıdır.

Türkiye tarım sektörünün makineleşmesinde traktör önemli rol oynamıştır. Tarım sektörünün mekanizasyon düzeyindeki gelişmeler, II.Dünya Savaşı dönemi (1940) ve II. Dünya Savaşı sonrası dönem (1948), Marshall Planı sonrası dönem (1952) ve traktör ithalatının kısıtlandığı dönem (1956) olarak dört dönem halinde incelenmiştir. Türkiye'de işlenen tarımsal alan, traktör sayısının artışıyla birlikte II. Dünya Savaşı sonrası 1948 yılında %87.9 artmıştır. Marshall Planı'nın uygulanmasıyla birlikte 1952 yılında %23.5, 1956 yılında ise %57.9 artmıştır. İşlenen 1000 hektara düşen traktör sayısı, II.Dünya Savaşı sonrası 1948 yılında 0.11, Marshall Planı sonrası 1952 yılında 1.65 ve 1956 yılında 1.8'dir. Marshall Planı'nın başlangıç yılına göre; traktör başına işlenen tarımsal alanlar dönemler itibariyle azalmıştır. Tarımsal makine, alet ve ekipman sayısı, II. Dünya Savaşı dönemine göre; 1948 yılında %73 artarken Marshall Planı sonrası 1952 yılında %25 ve 1956 yılında %54 artmıştır (Tablo 3).

Türkiye'de tarımsal nüfus dönemler itibariyle artış göstermiştir. Traktör başına düşen tarımsal nüfus 1940 yılında 5.8 milyon kişi iken bu değer Marshall Planı'nın uygulanmasıyla 1952 yılında 245 bin ve 1956 yılında da 186 bin kişi olarak gerçekleşmiştir. Traktör sayısının artmasıyla birlikte traktör başına düşen tarımsal aktif nüfus düşmektedir. Tarımda

makineleşme, tarım sektöründe ihtiyaç duyulan işgücü miktarını mutlak olarak azaltmaktadır (Makal, 2001:113).

Tablo 3: Türkiye Tarım Sektörüyle İlgili Başlıca Göstergeler

Göstergeler	1940	1948	1952	1956
Gayrisafi Milli Hasıla (1 000 000 TL)	8 677.9	37 065.2	48 621.1	58 428.0
Tarımsal Gayrisafi Milli Hasıla (1 000 000 TL)	3 890.6	16 437.1	20 666.2	22 295.6
Gayrisafi Milli Hasıla İçinde Tarımın Payı (%)	44.8	44.3	42.5	38.2
Traktöre Düşen Tarımsal Milli Gelir	3.7	9.4	0.7	0.5
Tarımsal Nüfus (1 000 kişi)	6 243	7 127	7 681	8.142
Toplam Makine, Alet ve Ekipman Sayısı (adet)	453 606	784 653	978 619	1 206 540
İşlenen Alan* (1 000 ha)	8 200	15 408	19 027	24 329
1 000 ha'a Düşen Traktör Sayısı	0.1	0.1	1.7	1.8
Traktöre Düşen İşlenen Alan (ha/traktör)	7 692.3	8 804.6	605.7	556.5
Traktöre Düşen Tarımsal Nüfus	5 856.5	4 072.6	244.5	186.2

Kaynak: (TUİK, 2001b).

* İşlenen alan 1940 da ekilen alan olarak alınmıştır.

Marshall Planı ile birlikte tarım sektörünün makineleşmesi, tarla bitkileri ekiliş alanlarını da değiştirmiştir. Bu dönemde, hükümet Marshall Planı çerçevesinde diğer ülkelerin gıda ihtiyaçlarını karşılamak için tarla bitkileri üretimi artırmak istemiştir. Bunun için arazisi olmayan tarım işçilerine ve küçük çiftçilere hazine arazileri ve ortak mer'a alanları dağıtmıştır. Bu çerçevede kırsalda yaşayan 142000 aileye arazi dağıtımı yapılmıştır. Traktör ithalatının 1956 yılında kısılması ile birlikte tarla bitkileri üretim alanların artışının da durduğu görülmektedir. Ayrıca bu dönemde, tarla bitkileri ekiliş alanlarının genişlemesine karşın, verimlilik çok fazla değişim göstermemiştir. Bunun nedeni tarımda gübrenin yeterince kullanılmaması ve yeşil devrimle ilgili teknolojilerin bilinmemesidir. Tarımda sulama öncelikler arasında bulunmamakla birlikte hibe veren kurumlar küçük ölçekli sulama projelerinin yapılmasını önermekte ve büyük ölçekli sulama projelerin yapılmasına da muhalif olmaktadır (Hansen, 1991:341).

Marshall Planı sonrası dönemde tarla bitkileri üretim alanı, sabit temel yıl alınan 1948 yılına göre; sanayi bitkilerinde %99, hububatlarda %23 ve baklagillerde %1'lik artış göstermiştir. Başlıca tarla bitkilerinin ekiliş alanının değişim oranı ise pamukta 1.26 kat, pirinçte %92 ve patatesten %55 olarak seyretmiştir. Tarla bitkileri üretim miktarında Marshall Planı sonrasında oluşan değişim, ürün bazında değerlendirildiğinde ise en fazla artış pamuk üretiminde gerçekleşmiştir. Marshall Planı'nın başlangıç yılına göre pamuk üretimi 1.93 kat artmıştır. Diğer ürünlerden, fiğ üretim miktarı

%96, patates üretim miktarı %90, mercimek üretim miktarı %75, pancar üretim miktarı %51, buğday üretim miktarı %34 ve mısır üretim miktarı %19 oranında artmıştır (Tablo 4).

Tablo 4: Türkiye Tarla Bitkileri Üretim Alanları ve Miktarı

Ürünler	Üretim Alanı		Değişim Oranı	Üretim Miktarı		Değişim Oranı
	1948	1952		1948	1952	
	(1000 ha)	(1000 ha)	(%)	(ton)	(ton)	(%)
I. Hububatlar	8 069	9 901	23	9 041	12 285	36
a. Arpa	1 828	2 300	26	2 167	3 200	48
b. Buğday	4 538	5 450	20	4 867	6 500	34
c. Çavdar	453	587	30	514	670	30
d. Darı	66	76	15	82	80	-2
e. Kaplıca	108	133	23	89	125	40
f. Mahlüt	240	305	27	241	395	64
g. Mısır	535	640	20	696	830	19
h. Pirinç	26	50	92	60	85	42
ı. Yulaf	275	360	31	325	400	23
II. Baklagiller	410	414	1	372	460	124
a. Bakla	47	36	-23	42	36	-14
b. Fasulye	93	83	-11	86	98	14
c. Mercimek	49	55	12	40	70	75
d. Nohut	86	80	-7	86	91	6
e. Burçak	106	120	13	90	110	22
f. Fiğ	29	40	38	28	55	96
III. Endüstri Bitkileri	413	823	99	1 242	2 140	72
a. Pamuk	298	672	126	58	170	193
b. Pancar	49	49	0	727	1 100	51
c. Patates	66	102	55	457	870	90

Kaynak: (TUİK, 2001a).

SONUÇ

Amerika Birleşik Devletleri, Marshall Planı ile kapitalist sistemin devamlılığını sağlamak amacıyla ülkeleri önce yardımlar yoluyla destekleyip daha sonra ticaret yoluyla verileden daha çok kazanmayı ve ekonomik olarak diğer ülkeleri kendine bağımlı hale getirmeyi hedeflemiştir. Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye yapılan yardımların %55.3'ü hibe, %41.6'sı kredi ve %3.1'i diğer yardımlardan oluşmaktadır. Bu yardımlar, Amerika Birleşik Devletleri tarafından, Türkiye için öngörülen tarıma dayalı büyüme stratejisi doğrultusunda tarım sektörünü geliştirici yönde kullanılmıştır.

Türkiye'nin tarımsal üretimde uzmanlaşması ve batı Avrupa ülkelerinin gıda ihtiyacını karşılayan bir ülke olması için teknolojik açıdan yetersiz olan tarım sektörünün geliştirilmesi sağlanmıştır. Marshall Planı doğrultusunda Amerika Birleşik Devletleri'nden 1956 yılı sonuna kadar Türkiye'ye verilen tarımsal makine, alet ve ekipman sayısı 73036 adettir. Türkiye'nin tarımsal makine, alet ve ekipmanlarının bakım, onarım ve yedek parça açısından Amerika Birleşik Devletleri'ne bağımlı olması yardımların önemli bir bölümünün dolaylı olarak geri gitmesine neden olmuştur. Tarımsal üretimi geliştirmek için yol yapımı ve küçük sulama projelerine öncelik verilmiştir. Marshall Planı sürecinde traktör sayısının artarak 1956 yılı itibariyle 43727 adete ulaşması sonucunda üretim yapılan tarımsal alan yaklaşık %60 genişlemiş ve böylece pamuk, patetes, mercimek, buğday ve pirincin üretimi artmıştır.

Hükümet, siyasi kaygılardan dolayı köylünün refahını arttırmak için Marshall Planı ile gelen yardımların tarım sektöründe kullanılması yönünde karar almıştır. Bu durum, Türkiye'nin gelişmesinde öncü sektörü değiştirmiş yani sanayileşmesinin ilerlemesini engellemiş ve uzun yıllar Türkiye'nin tarım ülkesi olarak kalmasında etkili olmuştur.

KAYNAKLAR

- Dinler, ZEYNEL (2000). *Tarım Ekonomisi*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Hansen, BENT (1991). *The Political Economy of Poverty, Equity, and Growth: Egypt and Turkey*. Oxford, England: Published for the World Bank Oxford University Press.
- Hariciye Vekaleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teskilatı (H.V.M.A.İ.İ.T.) (1951). *Türkiye'de Marsal Planı*. Cilt 8. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.
- Hariciye Vekaleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (H.V.M.A.İ.İ.T.) (1955). *Türkiye'de Marsal Planı*. Cilt 22. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.
- Hariciye Vekaleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği İdaresi Teşkilatı (H.V.M.A.İ.İ.T.) (1956). *Türkiye'de Marsal Planı*. Cilt 29. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.
- Köksal, BİLGE ALOBA (1985). *İstatistik Analiz Metotları*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Machado, BARRY (2007). *In Search of a Usable Past: The Marshall Plan and Postwar Reconstruction Today*. George C. Virginia: Marshall Foundation Lexington.
- Makal, AHMET (2001). Türkiye'de 1950-1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeye İlişkin Gelişmeler, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 56(3):103-140.

- Spearman, CHARLES (1904). The Proof And Measurement Of Association Between Two Things. *The American Journal of Psychology* 15(1):72-101.
- Satterthwaite, JOSEPH CHARLES (1972). The Truman Doctrine: Turkey. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 401(1):74-84.
- Todd, LEWIS PAUL (1952). *The Marshall Plan, A Program of International Cooperation*. Washington DC.
- Tören, TOLGA (2006). *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı: Türkiye Örneği*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi (1948). *Dönem: VIII*, Cilt 14, Toplantı 3, 23. Birleşim, 24.12.1948.
- TUİK (2001a). *Tarımsal Göstergeler 1923-1998*, Yayın No: 2407.
- TUİK (2001b). *İstatistik Göstergeler 1923-1998*, Yayın No: 2252.
- TUİK (1953). *Tarım İstatistikleri Özetleri 1949-1952*, Yayın No:9.